

ارایه مدل سرمایه اجتماعی سازمان‌های آموزشی و فرهنگی ایران

نویسنده: دکتر میرعلی سیدنقوی*

استادیار گروه مدیریت دانشگاه، علامه طباطبائی

*Email: asnagavi @ yahoo. com

چکیده

به باور پژوهشگران سرمایه اجتماعی از طریق ایجاد کانالهای ارتباطی و اطلاعاتی نقش مهمی در شکل‌گیری دانش در سازمان‌های آموزشی و فرهنگی ایفا می‌کند؛ سرمایه اجتماعی مفهومی چند بعدی است که در طراحی مدل مفهومی عمدتاً مورد توجه قرار نگرفته است. این مقاله ابتدا به بررسی ابعاد و شاخص‌های سرمایه اجتماعی پرداخته و سه بعد شناختی، هنجاری و ساختاری مورد شناسایی قرار می‌دهد. شاخص‌های سرمایه اجتماعی مورد بررسی در این پژوهش عبارتند از: اعتماد، ارتباط متقابل، تراکم، همگرایی و سلسله مراتب.

شاخص‌های سرمایه اجتماعی در سه وزارتخانه آموزش و پرورش، وزارت علوم و تحقیقات و وزارت ارشاد اسلامی بشکل میدانی مورد بررسی قرار گرفته و مدل موجود سرمایه اجتماعی با استفاده از معادلات ساختاری تبیین شده است. یافته‌های پژوهش حکایت از اثرگذاری بالای بعد ساختاری و همینطور شاخص تراکم در موسسات آموزشی و فرهنگی کشور دارد.

کلید واژه‌ها: آموزش و پرورش، سرمایه اجتماعی، اعتماد، ارتباط متقابل، تراکم

دانشور

رفتار

مدیریت و پیشرفت

Management and
Achievement

• دریافت مقاله: ۸۵/۷/۲۷

• پذیرش مقاله: ۸۸/۶/۳

*Scientific-Research Journal
Of Shahed University
Seventeenth Year, No.41
Jun.-Jul. 2010*

دوماهنامه علمی - پژوهشی

دانشگاه شاهد

سال هفدهم - دوره جدید

شماره ۴۱

تیر ۱۳۸۹

مقدمه

امروزه در کنار سرمایه‌های انسانی، مالی و اقتصادی، سرمایه دیگری بنام سرمایه اجتماعی مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. این مفهوم به روابط میان اعضای یک شبکه به‌عنوان منبع با ارزش اشاره دارد.

آگاهی از میزان سرمایه اجتماعی سازمان به اندازه سنجش و مدیریت وجوه مالی و نقدینگی حائز اهمیت است. لذا آگاهی از میزان سرمایه اجتماعی از ضروری‌ترین پژوهش‌های سازمان‌ها به‌طور عام و سازمان‌های دولتی به‌طور خاص محسوب می‌شود.

پژوهش حاضر تلاش برای بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در سازمان‌های آموزشی و فرهنگی دولتی کشور است. این پژوهش در مرحله اول به ساماندهی مفهومی و شاخص‌سازی سرمایه اجتماعی سازمانی پرداخته و سپس در مرحله بعدی به بررسی سرمایه اجتماعی در سازمان‌های آموزشی و فرهنگی دولتی براساس مدل طراحی شده می‌پردازد.

برای این منظور ابتدا متون و ادبیات سرمایه اجتماعی به شکل گسترده مورد بررسی قرار گرفت تا ابعاد مولفه‌های سرمایه اجتماعی در سطح خرد (سازمانی) شناسایی و سپس با بهره‌گیری از فن دلفی به همراه پیمایش در جامعه آماری به آسیب‌شناسی ابعاد و مولفه‌های سرمایه اجتماعی پرداخته شد و سرانجام پژوهش با استفاده از نرم‌افزار (Lisrel) به تحلیل مسیر و ارتباط میان مولفه‌های سرمایه اجتماعی پژوهش به تبیین وضعیت موجود سرمایه اجتماعی در موسسات آموزشی و فرهنگی کشورها پرداخته است.

چارچوب نظری و بیان موضوع

پژوهش‌های سرمایه اجتماعی را می‌توان در دو سطح خرد و کلان دسته‌بندی کرد. با توجه به اینکه مفهوم سرمایه اجتماعی برای اولین بار در رشته‌های علوم اجتماعی و اقتصاد ظاهر شد، اکثر پژوهش‌های سرمایه اجتماعی معطوف به سطح کلان و با در نظر گرفتن شاخص‌هایی نظیر نقش و جایگاه قانون در جامعه، میزان

مشارکت در فرایند سیاسی، چارچوب قانونی و نظام حقوقی در جامعه، ناهنجاریهای اجتماعی و نظایر آن به انجام رسیده است [1,2,3,4,5].

پژوهش‌های سطح خرد سرمایه اجتماعی به نهاد خانواده و شبکه‌های سازمانی و گروهی محدود بوده است [6,7].

سرمایه اجتماعی سازمانی در سطح خرد سرمایه اجتماعی قرار می‌گیرد [8].

در این پژوهش بر سطح خرد و سازمانی سرمایه اجتماعی پرداخته می‌شود.

پژوهش‌های انجام شده در زمینه سرمایه اجتماعی را می‌توان از نظر شیوه جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز در دو دسته قرارداد:

دسته اول پژوهش‌هایی مبتنی بر تجزیه و تحلیل‌های دست دوم هستند. بعبارتی در این پژوهش‌ها برای سنجش مفهوم سرمایه اجتماعی از داده‌هایی که به منظور دیگری غیر از سرمایه اجتماعی جمع‌آوری شده‌اند استفاده می‌شود. طبعاً اینگونه داده‌ها نمی‌توانند مبنایی جامع برای سنجش مفهوم سرمایه اجتماعی فراهم کنند؛ به‌عنوان مثال فرانسیس فوکویاما - جامعه‌شناس معاصر بر پایه آمار سالهای ۱۹۵۰-۱۹۹۰ در ایالات متحده درخصوص میزان طلاق، فساد و فحشاء، فرزندان نامشروع... که همگی این اطلاعات به منظوری غیر از سنجش سرمایه اجتماعی جمع‌آوری شده بودند به تحلیل سرمایه اجتماعی در جامعه آمریکا پرداخت و بر افول آن در جامعه غربی صحنه گذاشت [1].

دسته دوم پژوهش‌هایی هستند که راساً با تکیه بر داده‌های دست اول به دنبال جمع‌آوری اطلاعات برای سرمایه اجتماعی می‌باشند. این دسته از داده‌ها دارای دقت بوده و حاوی تحلیل‌های منطقی‌تر می‌باشند - نظیر پژوهش‌های پوتنام و بارت - البته تعداد پژوهش‌هایی از این دست اندک است [3,9]. در پژوهش حاضر با کمک تحقیق پیمایشی به جمع‌آوری وسیع داده‌ها از جامعه آماری پرداخته شده و در حد امکان از داده‌های دست دوم اجتناب شده است.

هدف پژوهش و روش تحقیق

هدف اصلی پژوهش، بررسی ابعاد و شاخص‌های سرمایه اجتماعی در موسسات آموزشی و فرهنگی کشور بوده تا براساس آن الگوی جامعی برای آسیب‌شناسی سرمایه اجتماعی در سازمان‌های آموزشی و فرهنگی کشور فراهم شود.

به منظور دستیابی به اهداف پژوهش، سؤالات ذیل مدنظر قرار گرفت:

۱- ابعاد و مولفه‌های سرمایه اجتماعی سازمانی کدامند؟

۲- نقاط ضعف و قوت سرمایه اجتماعی سازمان‌های آموزشی و فرهنگی ایران با توجه به ابعاد فوق چگونه است؟

۳- مدل مناسب برای تبیین وضعیت موجود سرمایه اجتماعی سازمانی در سازمان‌های آموزشی و فرهنگی ایران چیست؟

برای پاسخ به سؤال اول از روش مطالعاتی کتابخانه‌ای استفاده به عمل آمد و بیش از ۲۰۰ مقاله مورد مطالعه قرار گرفت. برای پاسخ به سؤال دوم یعنی چگونگی ابعاد سرمایه اجتماعی در سازمان‌های آموزشی و فرهنگی ایران از روش تحقیق پیمایشی استفاده شده است. در این رابطه سه وزارتخانه متولی آموزش و فرهنگ کشور- آموزش و پرورش، وزارت علوم و تحقیقات و فناوری؛ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، به‌عنوان جامعه آماری انتخاب شدند. با توجه به گستردگی وزارتخانه‌های مورد بررسی، معاونت‌های صفی آنها مورد مطالعه قرار گرفت. در این رابطه بیش از ۲۵۰۰ پرسشنامه توزیع شد که بر حسب تعداد حجم نمونه در هر وزارتخانه و معاونت مربوطه نمونه‌ها انتخاب شدند. تعداد ۱۶۵۹ پرسشنامه معادل ۶۶٪ پرسشنامه‌های توزیع شده عودت داده شد.

وزارت	معاونت	حجم نمونه
آموزش و پرورش	آموزش و پرورش نظری	۳۸۹
	آموزش و پرورش عمومی	۲۶۹
ارشاد اسلامی	امور مطبوعاتی	۱۲۲
	امور سینمایی	۱۲۹
	امور فرهنگی	۱۳۹
	امور هنری	۱۸۱
علوم، تحقیقات و فناوری	آموزش	۱۵۹
	پژوهش	۱۴۰
	فرهنگی و اجتماعی	۱۳۱
جمع		۱۶۵۹

برای تبیین مدل وضعیت موجود سرمایه اجتماعی نیز از نرم‌افزار تحلیل مسیر lisrel استفاده بعمل آمد. در واقع مراحل انجام این پژوهش به دو بخش کلی قابل تقسیم است:

بخش اول: شامل مطالعه گسترده متون و ادبیات و تهیه مدل مفهومی مقدماتی، اعتباریابی اولیه آن و اجرای گسترده میدانی در جامعه آماری به‌منظور شناسایی واحدهای مطلوب از نظر شاخص‌های سرمایه اجتماعی. بخش دوم: استفاده از نتایج تجزیه و تحلیل میدانی برای تبیین مدل وضعیت موجود سرمایه اجتماعی.

سرمایه اجتماعی؛ ابعاد و مولفه‌ها:

شاید به تعداد صاحب‌نظران سرمایه اجتماعی، تعاریف مختلفی از آن وجود دارد. در ذیل تعاریف ارائه شده است.

جدول ۱: تعاریف سرمایه اجتماعی

تعاریف	سال	پژوهشگر
وجود ارزش‌ها و هنجارهایی مشترک غیررسمی در میان اعضای گروه که امکان همکاری را به آنها می‌دهد [1].	۱۹۹۷	فوکویاما (Fukuyama)
ویژگی سازمان‌های اجتماعی از قبیل شبکه‌ها، نرم‌ها و اعتماد اجتماعی که با هماهنگی و همکاری میان اعضا موجب منافع متقابل می‌شود [3].	۱۹۹۵	پوتنام (Putnam)
اطلاعات، اعتماد و هنجارهای ارتباط متقابل که در داخل یک شبکه اجتماعی موجود است [19].	۱۹۹۸	وول کوک (Wool cock)
دوستان، همکاران و سایر افرادی که مورد تماس هستند که از طریق آنها بازیگر به فرصت‌هایی برای استفاده از سرمایه‌های انسانی و مالی می‌رسد [9].	۱۹۹۲	برت (Burt)
مجموع منابع بالقوه و بالفعل که برگرفته شده از شبکه روابطی که بوسیله فرد یا گروه تصاحب شده است می‌باشد. بنابراین سرمایه اجتماعی هم شامل شبکه و هم دارایی‌هایی که ممکن است از طریق شبکه پویا شده باشد را برمی‌گیرد [23].	۱۹۹۸	ناهایپیت و گوشال (Nahapiet & Goshal)
شبکه‌ای از روابط همکاری گونه میان شهروندان که موجب تسهیل در حل مشکلات و مسائل جمعی می‌شود [24].	۱۹۹۷	برهام و ران (Brehm & Rahn)

جدول ۲: ابعاد سرمایه اجتماعی

ابعاد مورد مطالعه	پژوهشگر
شبکه‌ها [3].	پوتنام (Putnam, 1995)
شبکه‌ها- نرم‌ها [10].	کلمن (Coleman, 1988)
شبکه‌ها- نرم‌ها و ارزش‌ها- قوانین و مقررات رسمی ایالتی [25].	ایوانز (Evans, 1996)
یکپارچگی و ارتباط اجتماعی- نرم‌های اجتماعی [19].	وول کوک (Wool cock, 1998)
مشارکت شهروندی [24].	برهام و ران (brehm & Rahn 1997)
بعد ساختاری- روابطی (هنجارها و نرم‌ها)- شناختی [23].	ناهایپیت و گوشال (Nahapiet & Goshal 1998)

میزان اعتماد به قضاوت پیرامون سرمایه اجتماعی می‌پردازد [1].

«برهام و ران» [10] سرمایه اجتماعی را مترادف با مشارکت می‌دانند؛ آنان در پژوهشهای خود برای نشان دادن میزان سرمایه اجتماعی از مشارکت شهروندان در امور فرهنگی و اجتماعی استفاده کردند. (رم و ران) [11]. به‌طور خلاصه ابعاد سرمایه اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران مختلف در جدول ۲ ارائه شده است.

۱- بعد ساختاری:

بعد ساختاری سرمایه اجتماعی شامل الگوی روابط میان اعضای گروه یا سازمان بوده و ترکیب سازماندهی

با مطالعه تئوری‌ها و متون سه بعد عمده سرمایه اجتماعی مورد شناسایی قرار گرفت. ابعاد ساختاری، محتوایی و شناختی که به‌طور مختصر توضیح داده می‌شوند:

به‌طور وضوح اتفاق نظر واحدی درخصوص ماهیت، ابعاد و مولفه‌های سرمایه اجتماعی وجود ندارد، لذا بخش عمده پژوهش پاسخ به این سؤال نظری است که ابعاد و مولفه‌های سرمایه اجتماعی چیست؟

از دیدگاه صاحب‌نظران مختلف، سرمایه اجتماعی دارای ابعاد متفاوتی بوده است؛ فرانسیس فوکویاما از پژوهشگران برجسته سرمایه اجتماعی این مفهوم را معادل اعتماد می‌داند و در پژوهشهای خود با مطالعه

مجموعه سرمایه اجتماعی شکل گرفته و توسعه می‌یابد؛ عبارتی سطح متراکم یک سازمان (وجود ارتباطات رسمی و غیررسمی گسترده) موجب فزونی سرمایه اجتماعی خواهد شد [10,9,11].

۳-۱- همگرایی (همگنی)

همگرایی [2] به درجه‌ای اطلاق می‌شود که در آن هنجارهای سازمانی مورداستفاده مشترک قرار گیرد. هرچه همگرایی اعضای سازمان از نظر سن، تحصیلات و علایق یکسان باشد، ارزش‌های مشترک بیشتر مورداستفاده قرار می‌گیرد و بالعکس. در اینجا لازم به یادآوری است که همگرایی اعضای یک سازمان با میزان همگرایی یک گروه متفاوت است. عبارتی اگر همگرایی یک گروه زیاد بوده ولی با سایر گروه‌های سازمان همخوانی نداشته باشد موجب تضعیف سرمایه اجتماعی خواهد شد [13,12].

۲- بعد هنجاری (روابطی)

بعد هنجاری سرمایه اجتماعی بر کیفیت روابط میان اعضای سازمان اشاره دارد. از دیدگاه صاحب‌نظران سرمایه اجتماعی، هنجارها، نشان‌دهنده میزان اجماع و اتفاق نظر یک سازمان است. از این دیدگاه وجود هنجارهایی که مورد اشتراک همگان بوده و اتفاق نظر در مورد آن وجود دارد، نوعی سرمایه اجتماعی قوی به وجود می‌آید [19,18,17,16,15,14,3,1].

با مطالعه نظریه‌های بعد روابطی سرمایه اجتماعی، دو مفهوم اعتماد و ارتباط متقابل به‌عنوان شاخص‌های عملیاتی بعد روابطی مورد شناسایی قرار گرفت:

۲-۱- اعتماد

همواره نوعی ابهام در ادبیات اعتماد (Trust) و سرمایه اجتماعی وجود داشته است. برخی از نویسندگان اعتماد را مترادف سرمایه اجتماعی دانسته‌اند [1] و برخی دیگر آن را به‌عنوان یک منبع تلقی کرده‌اند [3].

باید گفت که اعتماد پدیده چند وجهی بوده و بیانگر اثرپذیری از فرد یا گروه‌های دیگر است، این اثرپذیری

گروه/ سازمان را نشان می‌دهد. برخی از صاحب‌نظران سرمایه اجتماعی بر بعد ساختاری آن متمرکز بودند [10,9] از دیدگاه آنان روابط میان اعضا، کانالهایی برای تبادل اطلاعات فراهم می‌کند اما ساختار کلان این روابط میان اعضای گروه نقش مهمی را در سرمایه اجتماعی ایفا می‌کند.

با مطالعه مفاهیم و نظریه‌های ساختاری سرمایه اجتماعی سه مفهوم سلسله مراتب، تراکم و تجانس (همگنی) به‌عنوان شاخص‌های عملیاتی بعد ساختاری مورد شناسایی قرار گرفت.

۱-۱- سلسله مراتب

مفهوم سلسله مراتب (Hierarchy) با نوع توزیع قدرت در درون شبکه یا سازمان مربوط است. ساختارهای متمرکز که در آن تصمیم‌گیری در راس هر سازمانی اتخاذ می‌شود دارای نوعی سلسله مراتب عمودی است که موجب کاهش سرمایه اجتماعی می‌شود. پژوهش‌های انجام شده پیرامون شاخص سلسله مراتب بر دو عنصر نحوه تصمیم‌گیری و میزان مشارکت تمرکز دارد [8,2]. این پژوهشها نشان داده است که با افزایش میزان مشارکت و عدم تمرکز در تصمیم‌گیری، سلسله مراتب افقی به‌وجود می‌آید، عاملی که نقش عمده‌ای در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی ایفا می‌کند.

۲-۱- تراکم

تراکم [1] یا عدم تراکم یک شبکه که می‌تواند یک گروه یا سازمان باشد را می‌توان بر روی یک پیوست نشان داد. زمانی که همه اعضای سازمان با هم در ارتباط باشند، اصطلاحاً شبکه متراکم است و زمانی که ارتباط میان اعضای یک سازمان حداقل باشد، شبکه غیرمتراکم فرض می‌شود.

منظور از ارتباط میان اعضا، همان ارتباطات رسمی و غیر رسمی می‌باشد که می‌تواند به‌عنوان منبع با ارزش برای فرد و سازمان تلقی شود. طبیعی است از دیدگاه ساختار اجتماعی که بعدی از سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود؛ با فزونی و گسترش ارتباطات میان اعضای یک

می پردازد. همینطور روایت های مشترک را که در قالب استعاره ها، ضرب المثلها و داستانها نهفته است؛ به عنوان مولفه ای در جهت ایجاد سرمایه اجتماعی می داند [21,22].

برای عملیاتی کردن مولفه های این بعد نیازمند متدولوژی خاصی نظیر «پدیدارشناسی» (Phenomenology) و «مردم نگاری» (Ethnography) است. لذا در پژوهش حاضر این بعد به جهت عدم توانایی اندازه گیری و سنجش از فرایند پژوهش کنار گذاشته شد که می توان به عنوان محدودیت پژوهش تلقی کرد.

۲-۲-۲- ارتباط متقابل

یکی از مولفه های سرمایه اجتماعی که اخیراً مورد توجه بیشتر قرار گرفته، ارتباط متقابل (Reciprocity) است. این مفهوم در برگیرنده نوعی ایثار و از خودگذشتگی است. در فرهنگ ایرانی عبارت «تو نیکی می کن و در دجله انداز که ایزد در بیابانت دهد باز» بهترین مثال برای بیان مفهوم ارتباط متقابل است. در واقع میزان تمایل اعضای سازمان به کمک و خدمت به همدیگر بدون چشم داشت برای جبران مستقیم توسط فرد مقابل موید نوعی ارتباط متقابل می باشد [8,20].

در این مولفه انتظار دریافت خدمت متقابل وجود دارد اما نه در کوتاه مدت و توسط شخص خدمت گیرنده بلکه جبران خدمت فرد ممکن است در آینده های دور توسط حتی اشخاصی غیر از کمک گیرنده صورت گیرد. به عنوان مثال، بسیاری از خیرین و افراد کمک کننده به ستادهای حوادث غیرمترقبه، به انتظار دریافت معادل کمک خود از سوی حادثه دیدگان نیستند، بلکه انتظار دریافت پاداش معنوی برای آنان کافی است و یا حتی برخی از آنان روزی را به یاد می آورند که ممکن است خود و خانواده دچار چنین حوادثی شوند، که مردم به کمک آنها بشتابند.

در این بعد بر نقش زبان به عنوان ابزار ایجاد ارتباط و تعامل میان اعضا مربوط می شود همینطور در برگیرنده داستانها، استعاره ها و ضرب المثلها و نقش آنها در ایجاد سرمایه اجتماعی است. بعد شناختی «به تجزیه و تحلیل زبان شناختی» و ابزار مکالمه اعضای یک جامعه

برای شناخت وضعیت هریک از شاخص ها در نمونه آماری از مقیاس پنج گزینه ای لیکرت استفاده بعمل آمد به گونه ای که مثلاً نمره ۵ نشان دهنده بیشترین اعتماد و نمره ۱ نشان دهنده کمترین میزان اعتماد بوده است. نتایج حاصل از پژوهش پیمایشی در نمونه آماری با خطای ۰/۵٪ به شرح جدول ۳ ارائه شده است.

در جدول فوق برای مقایسه شاخص ها و ابعاد سرمایه اجتماعی در سه وزارتخانه مورد مطالعه از روش

به جهات مختلف از جمله صلاحیت و توانمندی، اعتبار و عدالت به وجود می آید.

بعبارت بهتر اعتماد یک حالت روانی است که نسبت به فرد یا افراد مقابل ایجاد شده و موجب پذیرش فرد و دیدگاه او می شود. این پذیرش به جهت داشتن ویژگی هایی نظیر دانش، تخصص، مهارت، اعتبار، عدالت در فرد مورد اعتماد است [17,18].

۳- بعد شناختی

این بعد بر نقش زبان به عنوان ابزار ایجاد ارتباط و تعامل میان اعضا مربوط می شود همینطور در برگیرنده داستانها، استعاره ها و ضرب المثلها و نقش آنها در ایجاد سرمایه اجتماعی است. بعد شناختی «به تجزیه و تحلیل زبان شناختی» و ابزار مکالمه اعضای یک جامعه

برای شناخت وضعیت هریک از شاخص ها در نمونه آماری از مقیاس پنج گزینه ای لیکرت استفاده بعمل آمد به گونه ای که مثلاً نمره ۵ نشان دهنده بیشترین اعتماد و نمره ۱ نشان دهنده کمترین میزان اعتماد بوده است. نتایج حاصل از پژوهش پیمایشی در نمونه آماری با خطای ۰/۵٪ به شرح جدول ۳ ارائه شده است.

در جدول فوق برای مقایسه شاخص ها و ابعاد سرمایه اجتماعی در سه وزارتخانه مورد مطالعه از روش

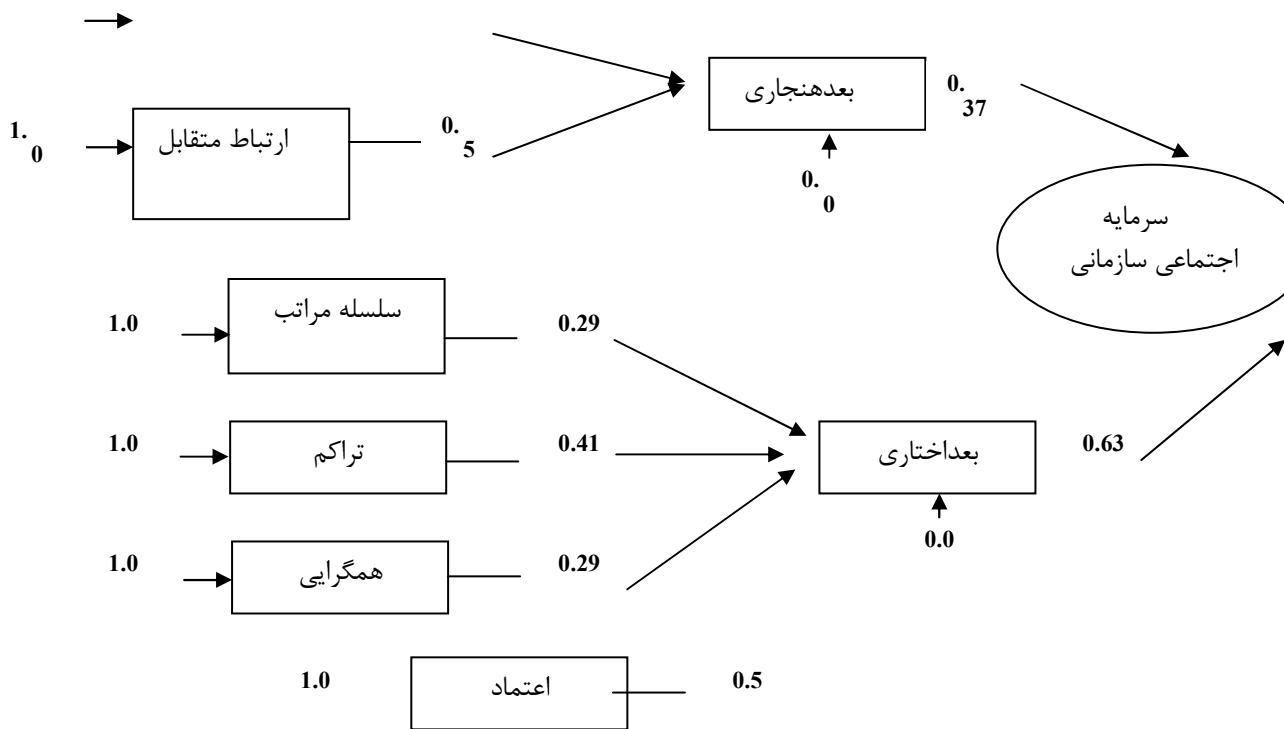
در این بخش از پژوهش با استفاده از داده‌های جمع‌آوری شده از نمونه‌های آماری به تبیین مدل معادلات ساختاری (Structural equation model) پرداخته می‌شود.

تحلیل عاملی (ANOVA) استفاده بعمل آمد، اما در ابتدا به آزمون برابری پراکندگی داده‌های نمونه‌های مورد مقایسه پرداخته شد تا اعتبار نتایج تحلیل عاملی مشخص شود.

- مدل وضعیت موجود سرمایه اجتماعی سازمانی در موسسات آموزشی و فرهنگی کشور:

جدول ۳: مقایسه ابعاد و شاخص‌های سرمایه اجتماعی در سه نمونه آماری مورد مطالعه: آلفای $\alpha=0/05$

اختلاف میانگین معنادار نیست $P \geq 0.05$	اختلاف میانگین معنادار است $P < 0.05$		آیا برابری واریانس در سه نمونه محور مقایسه پذیرفته می‌شود؟	ابعاد/ شاخص سرمایه اجتماعی
	کمترین میانگین	بیشترین میانگین		
وزارت علوم و تحقیقات و وزارت ارشاد اسلامی $P - value = 0.07$	-	آموزش و پرورش $P - value = 0.01$ $\bar{X} = 4.15$	پذیرفته می‌شود P-value= 0.0	اعتماد
وزارت علوم و تحقیقات و وزارت ارشاد اسلامی $P - value = 0.06$	-	آموزش و پرورش $P - value = 0.00$ $\bar{X} = 4.04$	پذیرفته می‌شود P-value=0.01	ارتباط متقابل
وزارت علوم و تحقیقات و وزارت ارشاد اسلامی $P - value = 0.08$	-	آموزش و پرورش $P - value = 0.00$ $\bar{X} = 3.98$	پذیرفته می‌شود P-value=.01	بعد هنجاری
وزارت علوم و تحقیقات و وزارت ارشاد اسلامی $P - value = 0.07$	-	آموزش و پرورش $P - value = 0.02$ $\bar{X} = 3.13$	پذیرفته می‌شود P-value=.00	سلسله مراتب
وزارت علوم و تحقیقات و وزارت ارشاد اسلامی $P - value = 0.07$	وزارت علوم و تحقیقات $\bar{X} = 2.08$	-	پذیرفته می‌شود P-value=.01	تراکم
-	-	آموزش و پرورش $P - value = 0.02$ $\bar{X} = 3.85$	پذیرفته می‌شود P-value=.00	همگرایی
وزارت علوم و تحقیقات و وزارت ارشاد اسلامی $P - value = 0.08$	وزارت علوم و تحقیقات $P - value = 0.03$ $\bar{X} = 2.14$	-	پذیرفته می‌شود P-value=.02	بعد ساختاری
وزارت علوم و تحقیقات و وزارت ارشاد اسلامی $P - value = 0.06$	-	آموزش و پرورش $P - value = 0.00$ $\bar{X} = 4.02$	پذیرفته می‌شود P-value=.00	سرمایه اجتماعی

$$X^2 = 2.51 \quad , \quad df = 10 \quad , \quad P - value = 0.99075 \quad , \quad RMSEA = .000$$

شکل (۱): مدل تحلیل مسیر سرمایه اجتماعی سازمانی با استفاده از LISREL: 8.54

مناسبت برازش مدل ارایه شده برای شکل ۱ توسط آمارهای جدول زیر تایید می‌شوند:

جدول ۴: مقادیر آمارهای مربوط به برازش مدل سرمایه اجتماعی

Goodness of Fit statistics
Degrees of Freedom=10
Minimum Fit Function chi-square=3.93 (P=0.95)
Normal Theory Weighted Least squares chi- square= 3.77 (P=0.96)
Estimated Non- Centrality parameters (NCP)= 0.0
90 Percent confidence interval for NPC= (0.0 , 0.0)
Minimum fit Function value= 0.023
Population Discrepancy Function value (Fo)=0.0
90 percent confidence interval for FO= (0.0 , 0.0)
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)= 0.0
90 Percent confidence interval for RMSEA= (0.0, 0.0)
P- value for Test of Close Fit (RMSEA < 0.05)=0.99

لازم به ذکر است که در تحلیل مسیر از اندازه RMSEA (ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب) استفاده می‌شود. این اندازه مبتنی بر پارامتر غیر مرکزی بوده و فرمول آن چنین است:

$$RMSEA = \sqrt{\left[\frac{(X^2 / df) - 1}{N} \right]}$$

اگر X^2 کوچکتر از درجه آزادی (df) باشد. RMSEA برابر با صفر قرار داده می‌شود. این شاخص برای مدل‌های خوب برابر با 0.05 یا کمتر است. مدل‌هایی که RMSEA آنها 0.1 یا بیشتر باشند، برازش ضعیفی دارد. برای این شاخص می‌توان فاصله اعتماد محاسبه کرد؛ ایده‌آل آن است که حد پایینی فاصله اعتماد خیلی نزدیک به صفر باشد و حد بالایی آن خیلی بزرگ نباشد. با توجه به آمارهای جدول فوق، مدل وضعیت موجود سرمایه اجتماعی برازش مناسبی را نشان می‌دهد.

نتایج پژوهش

با مطالعه گسترده متون سرمایه اجتماعی سازمانی که بعد ساختاری، هنجاری و شناختی موردشناسایی قرار گرفت. بعد ساختاری در برگیرنده سه شاخص عمده: سلسله مراتب، تراکم، همگرایی بود و بعد هنجاری سرمایه اجتماعی نیز شامل دو شاخص اعتماد در ارتباط متقابل می‌باشد. در این رابطه بعد شناختی سرمایه اجتماعی به جهت «پژوهش ناپذیری» از مدل کنار گذاشته شد که به نوعی محدودیت پژوهش نیز تلقی می‌شود.

شاخص‌های سرمایه اجتماعی سازمانی با استفاده از دیدگاه خیرگان در قالب سؤالات پرسشنامه درآمد و با استفاده از روش پیمایش نسبت به توزیع، جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها در سطح نمونه آماری اقدام شد. نتایج پژوهش میدانی حکایت از بالابودن میزان سرمایه اجتماعی در سطح وزارت آموزش و پرورش نسبت به دو وزارتخانه دیگر (ارشاد اسلامی، علوم و تحقیقات) داشت.

داده‌های میدانی پژوهشی با استفاده از نرم‌افزار Lisrel در قالب مدل معادلات ساختاری تحلیل شد. این مدل نشان‌دهنده وضعیت موجود سرمایه اجتماعی در سازمان‌های آموزشی و فرهنگی کشور می‌باشد. در این رابطه معادلات ساختاری ذیل تعریف شد:

معادلات ساختاری مربوط به بعد هنجاری سرمایه اجتماعی نشان‌دهنده اهمیت یکسان شاخص اعتماد و ارتباط متقابل در تبیین میزان سرمایه اجتماعی است.

ارتباط متقابل * ۰/۵ + اعتماد * ۰/۵ = بعد هنجاری سرمایه اجتماعی

معادلات ساختاری مربوط به بعد ساختاری سرمایه اجتماعی نشان‌دهنده اهمیت شاخص تراکم در موسسات آموزشی و فرهنگی کشور می‌باشد. شاخص تجانس و سلسله مراتب به یک میزان بر بعد ساختاری اثرگذار بوده است:

همگرایی * ۰/۲۹ + تراکم * ۰/۴۱ + سلسله مراتب * ۰/۲۹ = بعد ساختاری سرمایه اجتماعی

معادله ساختاری سرمایه اجتماعی در موسسات آموزشی و فرهنگی کشور نشان‌دهنده ضریب بالای اهمیت بعد ساختاری بر میزان سرمایه اجتماعی است:

بعد ساختاری * ۰/۶۳ + بعد هنجاری * ۰/۳۷ = سرمایه اجتماعی سازمانی

معادله فوق، گویای این واقعیت است که بعد هنجاری سرمایه اجتماعی در موسسات آموزشی و فرهنگی کشور، نیازمند توجه بیشتری است.

- 13- Nelson R E, The Strength of Strong Ties: Social Networks and Intergroup Conflict In Organizations. *Academy of Management Journal*, 1989: 32:P.54
- 14- Misztal B, Trust in Modern Societies. Cambridge, England: Polity Press, 1996: P.224
- 15- Adler P S, Wookwon, S., Social Capital: The Good, The Bad, And The Ugly; University of California. LOS Angeles, Business School 1999, p. 18
- 16- Ring P S, Van de Ven A H, Structuring Cooperative Relation ship Between Organization, *strategic Management Journal*, 1992: 13: P.483
- 17- Giddens A, The Cosequences of Modernity, Cambridge, England: Polity Press, 1990: P.14
- 18- Ouchi W G, Theory Z: How American Business can Meet the Japanes Challenge, Reading, MA: Addison-Wesley, 1981: P.641-648
- 19- Woolcock M, Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework, *Theory and Society*, 1998: 27 (2).
- 20- Winter I. Toward a Theorized Understanding of family life and Social Capital, 2000, Avalible at: [WWW- aifs org. au/ capital](http://WWW-aifs.org.au/capital).
- 21- Orr J, Sharing Knowledge, Celebrating Identity: Community Memory In A service Culture,. In D. Middleton, D. Edwards. *Collective Remember Ring*, 1990: P. 196
- 22- Bruner J S, *Acts of Meaning*, Cambridge. MA: Harvard University Press, 1990, P: 181
- 23- Nahapiet J Ghoshal S, Social Capital, Intellectual Capital and Organizational advantage. *Academy of Management Review*, 1996: 23 (2), P. 28-29
- 24- Brehm J Rahn , individual- Level Evidence for the Causes and Consequences of social Capital, *American Journal of Political Scince*, 1997: 41, p.99
- 25- Evans P. Government Action Social Capital and Development: Reviewing The Evidence on Synergy. *World Development*, 1996:24 (6): P. 706
- 1- Fukuyama f, Socaill Capital and the Modern Capitalist Economy: Creating a High Trust Workplace. *Stern Business*, 1997: P. 60-65
- 2- Knack, S. Keefer P,. Does Social Capital Have an Economic Payoff? *The Chart Harvard Business Review*, 1996: P. 104-111
- 3- Putnam R D, Bowling alone: Americans declining Social Capital, *Journal of Democracy*, 1995: 6:P. 65- 66
- 4- Newton K, Social Capital and Democracy. *American Behavioural Scientist*, 1997: 40 (5): P.51
- 5- Portney K E, Berry J M, Mobilizing Minority Communities: Social Capital and Participation in Urban Neighborhoods, *America Behavioral Scientist*, 1997: 40 (2): P. 632
- 6- Meyerson E M, Human Capital, Social Capital and Compensation. The Relative Contribution of Social Contacts to Manager's In Comes. *Acta Sociological*, 1994: 37: P.11
- 7- Barney J , Firm Resource and Sustained Competitive Advantage, *Journal of Management*, 1991: 17,p. 99
- 8- Krishna A, Shrader E, Social Capital Assessment Tool. Conference of Social Capital and Poverty Reduction, UNDP, 1999: P.18-20
- 9- Burt R S. *Strutural Holes. The Social Structure of Competition*. Harvard Cambridge: University Press, 1992, P: 25-28
- 10- Coleman J S. Social Capital; In the Creation of Human Capital. *American Jolurnal of Sociology* ,1988: 94: P. 95-98
- 11- Seibert S Kraimer M, Linden, A Social Capital Theory of Career Success, *Academy of Management Journal* 2001, Vol 44: 20: P.60
- 12- Marsden P V, Core Discussion Networks of Americans, *American Social Capital and Network Content*, 1997: p.624